



Олександр КОЧЕРГА,

канд. психологічних наук, доцент, заст. директора
Інституту післядипломної педагогічної освіти
КМПУ імені Б.Д.Грінченка

*Психофізіологія дитячої поведінки** (шестилітніх першокласників)

Поведінка шестилітніх учнів іноді ставить навіть досвідченого вчителя початкових класів у глухий кут. Проте варто пам'ятати, що це діти дошкільного віку і вони діють за моделлю поведінки дошкільника. Тому спробуємо розібратись у психофізіологічних особливостях дій цих дітей.

Причини нервово-психічних порушень у дітей

У дошкільному та молодшому шкільному віці причиною нервовості у дітей є помилки, допущені у вихованні. Неврівноваженість у взаємостосунках з дитиною, суворість, що змінюється надмірною ніжністю, вимогливість поряд із розбещеністю – все це вражає дитячу психіку, створює перенапруження нервових процесів. Часті невротичні реакції є результатом неоднакового ставлення батьків до дитини: дуже суворий батько і безмежно лагідна мати. Тут, з одного боку, постійні заборони й стримування, що призводить до пригнічення ініціативи дитини, а з іншого – "сліпа" любов, пестоші і вседозволеність перешкоджають тренуванню у зміцненні волі.

Велику психічну травму наносять дитині сварки і бійки в родині, непорозуміння між батьками.

По-різному сприймають діти народження другої дитини. Якщо до народження братика чи сестрички дитина росла у надмірній увазі батьків, то поява в сім'ї новонародженого викликає переживання і роздратування. Виникають ревності й часто агресивні реакції у ставленні до новонародженого. В цьому, звичайно, вина батьків, адже турбота про немовля забирає весь їхній час, позбавляючи необхідної уваги першу дитину.

Однією із частих причин виникнення неврозів, особливо в дітей зі слабким типом вищої нервової діяльності, є перенесені захворювання внутрішніх органів, різні травми голови.

Проявом невротичного стану в дітей 5–6 років є нічні страхи, пов'язані з їх залякуванням та фізичними покараннями. Дуже часто батьки розповідають дітям страшні казки, читають книжки або показують малюнки лякаючого змісту. Все це викликає страшні сновидіння, дитина зіскакує з ліжка, плаче,

кричить, не впізнає оточуючих. Заспокоєна батьками, вона засинає, а вранці не пам'ятає, що з нею було.

Залякування дитини нерідко призводить до виникнення страху темряви, самотності, якогось предмета чи живої істоти.

До причин невротичних відхилень у пубертатному віці (період розвитку вторинних статевих ознак) належать морфофункціональні зміни в організмі, пов'язані з його гормональною перебудовою за умови, коли батьки не беруть це до уваги. Це породжує різкість у поведінці, грубість, плаксивість, упертість та негативізм.

До рухових невротичних проявів зараховують тікозні посмикування обличчя, кінцівок або тулуба. В основі цих гіперкінезів найчастіше є рухи, пов'язані з тісним незручним одягом чи взуттям або неприємними відчуттями в різних частинах тіла. Нерідко проявом нервозності в дітей буває заїкання.

Негативно впливає на малюків штучне "прискорення" їхнього розумового розвитку і мови. Цьому сприяє велика кількість іграшок, книжок, ранне запам'ятовування віршів, казок. Особливо часто таке прискорення розумового розвитку буває у віці 2–4 років, коли діти зіштовхуються з невідомим, багато запитують. Особливе посилення навантажень настає з приходом дитини до школи. Існує термін "інформаційні неврози", саме вони розвиваються від перевантаження мозку інформацією, перенапруги основних нервових процесів.

Зростаючий обсяг інформації потребує нових підходів до виховання і навчання дітей. Майже щороку до процесу навчання дитини ставляться нові вимоги, що перевантажують індивідуальні можливості дитячої психіки. За даними статистики, кількість інформаційних неврозів щороку збільшується. Тому важливо дотримуватись оптимальних норм інтелектуальних навантажень дитини. Небажано намагатись завантажити дитину великою кількістю різноманітних додаткових занять. Необхідно розраховувати її можливості та не обмежувати у русі.

Найчастіше подібні перевантаження нервової системи дітей бувають у сім'ях інтелігентів, особливо, коли дитина єдина і росте в оточенні кількох дорослих людей.

* Продовження. Початок див.: Початкова школа № 2, 3 за 2009 р.

Негативно позначається на дітях відсутність дитячого товариства і постійне перебування серед дорослих. У таких випадках у дітей розвивається наслідування, надмірна серйозність.

Причиною виникнення невротичних станів у дітей може бути порушення статевого дозрівання, що призводить до ранніх проявів сексуальності. Цьому сприяють занадто часті ласки, надмірно м'яка чи спільна постіль, переїдання на ніч, умови, які дозволяють спостерігати інтимне життя батьків тощо.

Але про які б невротичні розлади не йшлося, основна причина їх виникнення — психогенні "нервові зриви". Невротичні стани можуть виникати в будь-якому віці. До числа найбільш загальних причин "нервових зривів" належать також одночасні заняття кількома різними справами, коли дитина не встигає зосередитися на одному, вимушена переключитися на інше.

Неправильне виховання як фактор ризику виникнення нервово-психічних порушень

Численні дослідження переконують, що основні причини виникнення неврозів і психічних захворювань у дітей пов'язані з дефектами виховання і конфліктними ситуаціями в сім'ї. Встановлено особливості соціально-психологічної структури сімей, у яких діти страждають нервовими захворюваннями. До них належать "неорганізовані" сім'ї, де спостерігається домінування одного з батьків, комунікативний бар'єр між батьком і дитиною та обмеження впливу батька на процес її виховання; виховання дитини нервовими батьками і конфліктність сімейних стосунків, розлад між батьками, неузгодженість вимог до дитини з боку батька і матері, а також прародичів.

Оскільки виховання характеризується певними сторонами ставлення батьків до дітей, варто виокремити найбільш суттєві з них як три групи факторів невротизації дітей.

До *факторів першого порядку* можна зарахувати неправильне ставлення батьків до дітей. Це *гіперопікунство батьків* (особливо матері), що пов'язане з тривожністю і страхом самотності; *нервові зриви у вигляді крику і фізичних покарань*, численні зауваження, *надмірна принциповість, недовіра*. Дитина постійно відлучається від самостійності. А тим часом: "Впевненість дитини в собі, її особиста сміливість, — писав відомий психолог Альфред Адлер, — найвище щастя для неї. Смілива дитина з часом зустрічатиме свою долю не як щось зовнішнє, а як результат застосування власних сил".

Інша особливість у ставленні батьків до дітей — це неусвідомлена проекція особистих проблем на дітей, коли батьки звинувачують їх у тому, що характерне для них самих, або, коли батьки не бачать недоліків у собі, але вимагають від дітей того, у чому

самі не є прикладом. Чим більший ступінь невротичних порушень у батьків, тим частіше вони в подальшому відчувають провину, сумнів і вагання у правильності своїх дій і негативній оцінці дитини.

Негативною рисою виховання є *"розрив" між словом і ділом*, коли батьківська мораль носить дуже абстрактний характер і не підсилюється живим, безпосереднім прикладом, або батьки говорять одне, а роблять інше (двоакість особистості). Часто батьки не можуть стабілізувати кризові ситуації в психічному розвитку дитини, впоратися з її страхами і тривогами. І коли вони ще більш неспокійні і тривожні, ніж сама дитина, то цим сприяють фіксації її невротичних реакцій, які спочатку мають епізодичний характер. Іноді батьки "пропускають момент", коли невротичні прояви ще незначні і їх легко можна позбутися адекватною психологічною дією.

Помилкою у вихованні є й те, що батьки не можуть встановити рівних, довірливих та емоційно теплих, безпосередніх стосунків з дітьми. Їм не вистачає душевної ширості, широти поглядів, доброти.

Факторами другого порядку є помилки у вихованні дітей, спричинені неврахуванням особливостей їх психофізіологічного розвитку та індивідуально-типологічних особливостей батьків.

Нерозуміння розвитку особистості дитини. Наприклад, батьки вважають дітей упертими, в той час як ідеться про збереження елементарного почуття власної гідності. В інших випадках батьки думають, що дитина не хоче виконати їх вимоги, а насправді вона не справляється через індивідуальні особливості її розвитку.

Неприйняття дітей, з одного боку, відбувається через небажання мати взагалі або передчасну появу дитини, коли її "не чекали", а також невідповідність її статі бажанням батьків. З іншого боку, це неприйняття індивідуальності, особливостей характеру. Неприйняття — одна з причин виникнення неврозу страху в дітей, що пов'язано зі стресом матері у зв'язку з небажаною вагітністю. Неприйняття найбільше відбивається на психічному стані дитини у перші роки її життя, адже саме тоді потрібен максимум емоційно теплої ставлення до неї з боку матері. Часто неприйняття спостерігається у матерів з істеричними рисами характеру, головним чином через егоцентризм. Неприйняття дитини найхарактерніше для молодих мам з ще несформованим почуттям материнства.

Невідповідність вимог батьків із можливостями і потребами дітей — один із провідних факторів, що викликає нервово-психічне перенапруження в останніх. Це завдання, які дитина нездатна виконати через свої психофізіологічні особливості розвитку, різноманітні доручення, що потребують тривалих зусиль вольової сфери дитини. Обмеження дитини в іграх та перебуванні на свіжому повітрі. Заборона

дружити та гратися з іншими однолітками, обмеження її контактів.

"Негнучкість" батьків у стосунках з дітьми, що виявляється у нав'язуванні своїх поглядів; фіксації уваги на своїх проблемах, які не цікавлять дітей та зосередженні на них; запрограмованості вимог; відсутності альтернатив у рішеннях; упередженому ставленні.

"Негнучкість" зумовлена як типологічними особливостями, так і невротичним станом батьків. Типологічними проявами є: недостатній рівень розвитку уяви, надмірна принциповість і наявність інших гіперсоціалізованих рис характеру; домінантність і авторитарно-параноїдальний настрій.

Непослідовність у зверненні до дітей — суттєвий фактор, що виникає внаслідок змінних і суперечливих вимог батьків. Виявом непослідовності є постійні обіцянки або погрози, незавершення початої справи, невідповідність між вимогами і контролем, переходить з одних крайнощів до інших, які призводять спочатку до нестійкості нервових процесів дитини, потім — до її збудження і втоми, а також неузгодженість стосунків між батьками, зумовлена наявністю конфлікту, який виникає через протилежні риси їх характеру.

До факторів третього порядку належать психологічні особливості (емоційно-вольові якості) батьків.

Афективність — надлишок батьківського роздратування, незадоволення або неспокою, тривоги і страху. Афективність часто створює ефект безладдя (метушні) в домі: хаотичності, безпорядку, загального збудження. Потім батьки тією чи іншою мірою переживають те, що сталося, відчувають свою провину через нездатність впоратися зі своїми почуттями, які виходять з-під контролю. Максимум емоційної нестриманості проявляють матері з холеричним темпераментом.

Почуття тривоги за дітей (особливо посилюється з приходом дитини до школи) виражається неспокоєм і панікою з будь-якого приводу; прагненням надмірно опікувати дитину, не відпускати її від себе; обережності від будь-яких уявних небезпек; прив'язуванням дитини до себе, у тому числі й до свого настрою, почуттів, переживань; невмінням чекати і терпіти, прагненням робити все для неї наперед; сумнівами щодо правильності своїх дій і одночасно нав'язливою потребою постійно застерігати, давати безліч порад і рекомендацій (Ти як сидиш? Чому пишеш неохайно? Ти впевнений, що це потрібно робити так? Повтори ще раз, як я тобі казала? Знов у тебе не так написано, як у твого сусіда? Коли ти вже навчишся слухати? Виделку треба тримати тільки лівою рукою, а ніж — правою! Ручку треба тримати тільки так, як я тобі показувала!) тощо.

За високої невротичної тривожності, у батьків відсутні життєрадісність і оптимізм, вони ніколи не сміються і їм здається, що з дитиною обов'язково станеться щось погане, страшне і непоправне. Страх

за дитину часто набуває нав'язливого характеру, коли батьки намагаються постійними порадами, застереженнями і заборонами створити видимість благополуччя, порядку, якого немає в душі у них, і тим самим зменшити на певний час високий рівень неспокою. Для матері характерніша тривожність, а для батька — недовіра, виражені постійними сумнівами в правильності своїх дій або педантичним ставленням до дитини. Усе це свідчить про тривожно-недовірливий аспект ставлення батьків, невпевненість у собі.

Домінуюче ставлення до дітей виявляється через: беззаперечне нав'язування дорослими будь-якої своєї точки зору; прагнення підкорити дитину, створити залежність від себе; нав'язування думок і готових рішень; прагнення до суворої дисципліни й обмеження самостійності; категоричність суджень, наказовий, владний тон; використання репресивних дій, включаючи фізичні покарання; постійний контроль за діями дитини, особливо за її намаганням робити все по-своєму.

Прагнення домінувати створює негнучкість у сімейних стосунках і часто проявляється погрозами, які виливаються на дітей, якщо вони мають свою думку і не виконують батьківські накази. До того ж, батьки з владними рисами характеру схильні звинувачувати дітей у неслухняності, впертості і негативізмі. Часто в таких сім'ях розгортаються "баталії" з приводу сну, їжі, режиму дня, які, як правило, закінчуються нервовими зривами і втомленістю всіх учасників конфлікту.

Гіперсоціальність — особливість виховання, коли воно має занадто правильний, без урахування індивідуальності дитини, характер. У таких сім'ях батьки виховують своїх дітей за певною програмою, не враховуючи специфіки особистості, вікових потреб та інтересів.

Гіперсоціалізований характер виховання визначається підвищеною принциповістю у стосунках з дітьми. В таких випадках батьки не дозволяють собі розслабитися, пожартувати, засміятися, зайвий раз поступитися у чомусь, бояться "зіпсувати" дитину виявами любові; надмірна вимогливість; нав'язування дітям великої кількості правил і вимог (умов), щоб вони поводитися завжди і в усьому правильно, так, як потрібно; моралізування, коли батьки соромлять дітей, наприклад: "Ти не гарний, а дуже поганий хлопчик, гарні так не роблять...", "Як тобі не соромно?" та ін., надмірно висока кількість зауважень і доган, які врешті-решт перестають діяти, викликаючи в дитини стан збудження або гальмування; нетерпимість до витівок і недоліків, коли батьки не прощають помилок, не йдуть на компроміси, а займають жорстку позицію боротьби.

Фактично ці батьки воюють самі з собою, прагнучи усунути те, з чим не могли впоратися раніше. Тобто вони ставляться до дітей, як до дорослих і прагнуть якнайшвидше психічно розвинути дитину, щоб вона в усьому відповідала критеріям особистого й соціального

ного благополуччя. Часто такі батьки негативно ставляться до гри, вважають її дрібницею і марною тратою часу, а замість ігор наповнюють життя дитини інтелектуальними заняттями.

Недовіра до можливостей дітей виявляється в настороженості й підозрі; недовірі до особистої думки дитини; невірою в її самостійність; надмірній регламентації способу життя; перевірці дій дитини; надмірним і часто дрібним опікунством; численними застереженнями і погрозами.

Нерідко недовіра до можливостей дитини набуває переконливого характеру на зразок: "Він ніколи і нічого не робить так, як потрібно". Недостатня чуйність батьків означає несвоєчасний або недостатній відгук батьків на прохання дітей без урахування їх потреб, настрою та умов, у яких знаходяться діти. Подібне ставлення батьків може бути викликано різними причинами: підвищеною принциповістю, незрілістю батьківського почуття, несприйняттям дитини, владністю, егоцентризмом, невротичним станом, конфліктним ставленням тощо.

Нечуйність, переважно з боку матерів, має великий патогенний вплив, особливо протягом перших років життя дітей, створюючи ефект психічної деривації (відхилення у поведінці).

Суперечливість у стосунках з дітьми викликана різними чинниками. Афективність і гіперопікунство поєднуються з недостатньою емоційною чуйністю, тривожністю з домінантністю, підвищені вимоги з батьківською безпорадністю.

Невротичні відхилення у дітей не виникають, якщо батьки справляються зі своїми особистими проблемами і підтримують приязні взаєностосунки в сім'ї; люблять дітей і добрі до них, відгукуються на їхні потреби і запити, дозволяють дітям виражати свої почуття і своєчасно стабілізують "нервові напруження", які виникли в них, діють узгоджено в питаннях виховання.

Дитячі істерики і вередування

Педагогам варто пояснювати батькам (особливо молодим або тим, які не приділяють цьому належної уваги) як долати негативні прояви дитячої поведінки. Нагадуючи їм, що тільки терпіння, увага, такт, бажання розібратись, їхня педагогічна спостережливість дають позитивні результати і мають перспективу створення конструктивних стосунків між ними та дітьми. Серед проблем, які найчастіше зустрічаються у маленьких дітей, є дитячі істерики і вередування, що виникають у найнезручніший момент — на людях.

Батькам стає нестерпно соромно, коли серед юрби незнайомих людей їхня дитина влаштовує огидну сцену, починає кричати, тупотіти ногами. Всі наші мрії про ідеальну дитину зникають, коли ми (і всі люди навколо) чуємо цей жакликий крик: "ХОЧУ!!!"

Що ж робити, коли в торговому центрі наша дитина стає центром уваги?

Кроки до подолання

✓ Дійте відповідно до обставин.

Чимало батьків у такій ситуації намагаються зробити вигляд, що нічого не сталося. З вимушеною посмішкою вони не звертають уваги на дитину чи говорять їй: "Невже ти не знаєш, як треба поводитися в магазині?" Це неправильно. Дитину не можна ігнорувати, роблячи вигляд, що нічого не сталося. Замість цього глибоко вдихніть, порадуйте про себе до десяти і зосередьте всю свою увагу на дитині.

✓ Тримайте себе в руках.

Оскільки це ваша дитина влаштувала сцену, то і ви самі опиняєтесь в центрі уваги оточуючих. Ви відчуваєте на собі осудливі погляди, а може навіть почуєте кілька невтішних коментарів на свою адресу. Для багатьох із нас це гнітюче почуття, однак не варто втрачати самоконтроль і поступатися наростаючому гніву. Намагайтеся будь-що вирішити проблему миром. Не слід підвищувати голос. Тим більше не варто вдаватися до фізичного покарання (воно не знімає проблеми, а навпаки її загострює і переводить на більш глибинний рівень, що може стати причиною негативного ставлення дитини до вас). Візьміть до уваги інтереси вашої дитини, а не те, що оточуючі подумують про ваші батьківські здібності.

✓ Розберіться в причинах.

Чому це сталося? Що спонукало дитину вчинити саме так? Може, ваша дитина вередує, бо занадто втомилася, причому втомювати її може бути як фізична, так і емоційна. Чотирилітній або п'ятилітній дитині, навіть десятилітній, уже не кажучи про найменших за віком, важко довго перебувати серед юрби. Її втомлюють великі скупчення людей: масові концерти, різноманітні великі видовища та гамірні святкування. Тому варто не брати на такі заходи своїх дітей. Їм краще лишитися вдома у зручній та звичній для них обстановці або, в крайньому випадку, перебування з дітьми на таких заходах має бути короткотривалим. Але найкраще їх уникати, щоб зайвий раз не спонукати дитину до проявів негативної поведінки та виникнення конфліктів у стосунках між вами.

А може вона вередує через великі очікування та давні нереалізовані бажання мати іграшку, і мріяла, що її куплять саме сьогодні. Чи просто їй в цю мить не вистачає вашої уваги і вона діє так, щоб ви помітили це. Ваші дії мають бути зваженими, але у жодному разі не емоційними та провокуючими, щоб не загострити ситуацію. Тому швидко і холоднокривно розберіться в причинах дитячого вередування. Після встановлення причини зробіть кроки назустріч і покажіть ваше бажання порозумітись та допомогти дитині.

✓ Поговоріть з дитиною.

Перший крок до вирішення конфлікту — намагатися поговорити. Для цього ви маєте бути на одному фізич-

ному рівні з дитиною, тому нахиліться до неї, або візьміть на руки. Ви також маєте бути з нею на одному емоційному рівні, тому скажіть їй, що ви теж відчуваєте розчарування і гнів. Пожальте її. Це не означає, що дитина обов'язково заспокоїться, але з цього завжди потрібно починати вирішення будь-якого конфлікту.

✓ Відверніть увагу.

Намагайтеся відвернути увагу дитини від предмета чи причини її вередування. Увагу найменших дітей може відвернути будь-яка яскрава кольорова пляма чи голосна музика, інший цікавий для дитини предмет. Може допомогти також несподіваний вчинок з вашого боку, реакція, яку дитина від вас не очікує, наприклад: сміх, починає співати, каžete: подивись ось туди, а це що там?

✓ Поведіть дитину в інше місце.

Якщо дитина довго не заспокоюється — намагайтеся змінити обстановку. Найкраще повести її в малолюдне тихе місце. Зміна обстановки відволікає увагу дитини. Якщо вам довелося відкласти свої покупки — ну що ж поробиш, у житті бувають речі і гірші, зрештою, дитина важливіша.

✓ Дайте зрозуміти дитині, що ви її любите, але її поведінка неприйнятна.

Дитина має зрозуміти, що існує "правильна" і "неправильна" поведінка. Погана поведінка завжди призводить до неприємних наслідків. Наприклад, вам доведеться піти з парку або з дня народження. Якщо дитина усвідомлює, що погана поведінка так чи інакше карається (але ні в якому разі це не має бути в першу чергу фізичне покарання, це ваша крайня реакція і вона полягає у тому, що ви просто йдете з дитиною з цього місця), вона намагатиметься тримати себе у визначених межах.

Але ніколи не поступайтеся примхам дитини, інакше вона зрозуміє, що може легко маніпулювати вами і домагатиметься свого будь-яким чином, у тому числі влаштовуючи сцени в громадському місці. Важко миритися з вередуваннями на публіці, але ще важливіше в цей момент виявити батьківську мудрість і терпіння. Поводьтеся так, щоб потім не почуватися винним перед дитиною. Пам'ятайте, що це ваша дитина, і її інтереси важливіші для вас за думку оточуючих. Тому ваші дії не повинні бути агресивними, це може зашкодити довірі до вас з боку дитини.

Якщо вередування й істерики в дітей постійні, це може бути наслідком захворювання нервової системи, і дитину варто показати лікарю-невропатологу. Якщо ж зі здоров'ям усе в порядку, і вередування чи істерики у присутності одного з батьків дитина собі не дозволяє, то проблему варто шукати в сімейних стосунках, а саме, у реакціях батьків на поведінку дитини. Вередування можуть виникнути у відповідь на потурання дорослих, на їхні суперечливі вимоги чи на надмірно суворі міри покарання, що застосовуються до маляти.

Існує така точка зору, що короткі напади роздратування можуть бути навіть корисні для нормального розвитку нервової системи дитини, тому що вони знімають внутрішнє напруження, дають вихід придушеним емоціям, прихованим бажанням. Це абсурдна і легковажна позиція.

Регулярні дитячі істерики і вередування ведуть до психогенних змін характеру, розхитують психіку, породжують стійкі психопатичні стани. Такому типу поведінки відповідає наступна клінічна картина — нетерплячість, нетерпимість до думки оточуючих, підозрілість, уразливість, мстивість, гнівливість, неадекватність емоційних реакцій.

Дитячі істерики і вередування майже завжди є наслідком неправильної поведінки батьків. Якщо дитині все дозволяють, виконують усі її забаганки, то наслідки такого виховання — примхливість, розпещеність і вседозволеність.

Багатьом мамам не вдається втихомирити дитину і вони воліють поступитися, аби вона замовкла. Це, звичайно, вимушений, але небезпечний шлях. Він веде до того, що реакції дітей закріплюються і наступного разу повторяться щось подібне, тільки з ще більшою силою.

Батькам варто чітко визначити список дозволених і заборонених речей, і завжди дотримуватися установленної заборони. От дитина кидається з лементом на підлогу, чогось вимагаючи. Батьки непохитні. Маминої стійкості вистачає ненадовго, і вона каже: "Ну, добре, нехай буде по-твоєму". А малюкові тільки цього і треба. Очевидно, що його демонстративна поведінка і була розрахована на маму.

Діти набагато спостережливіші, ніж ми вважаємо. І прекрасно розуміють, що за цукеркою, яку мама не дає, треба йти до діда, що гуляти треба з татом, бо він купує "заборонену" газовану воду, а якщо влаштуєш бабусі істеричку, можна одержати все і трішки більше. Намагайтеся, щоб ніхто з родини не применшував авторитету іншого. Якщо мама не дозволила, значить не можна; тато сказав — роби. У жодному разі один із батьків не повинен скасовувати заборон іншого. Батьки не повинні дозволяти дитині домагатися бажаного за допомогою істерик. Водночас треба бути терплячими і вміти знаходити компроміси. Навчіть дитину вибачатися за свої вчинки. Але, найголовніше — виробіть усім сімейством єдину лінію заборон і заохочень. Потрібно вчити дитину висловлювати свої бажання прийнятним способом, пояснювати, що лементом одержати бажане неможливо, і своєю поведінкою не закріплювати в дитини подібні маніпуляції.

Після того, як з істерикою буде покінчено, дайте зрозуміти дитині, що і ви не залізні, що у вас є нерви і вас також можна засмутити. Ви, звичайно, любите свого малюка, але його поведінка жахає вас. Тому те, що він все ж узяв себе в руки, вас не може не радувати.

Продовження буде